

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بسمه تعالی
تاییدیه اعضای هیات داوران حاضر در جلسه دفاع از رساله دکتری

بدینوسیله گواهی می شود آقای کورش مومنی در تاریخ ۹۰/۱۲/۱۵ از رساله دکتری ۱۸ واحدی خود با عنوان: **بازشناسی مفهوم هویت فرهنگی در معماری مسجد - مدرسه ایران**، (مورد مطالعه: دوره قاجار) دفاع کرده است. اعضای هیات داوران نسخه نهایی این رساله را از نظر فرم و محتوا بررسی کرده و پذیرش آنرا برای دریافت درجه دکتری تخصصی (Ph.D) تایید می نمایند.

امضاء	رتبه علمی	نام و نام خانوادگی	اعضای هیات داوران
	دانشیار	دکتر محمد رضا بمانیان	۱- استاد راهنما
	دانشیار	دکتر حسین سلطان زاده	۲-استاد مشاور اول
	استاد	دکتر رحمت الله صدیق سروستانی	۳-استاد مشاور دوم
	دانشیار	دکتر مجتبی انصاری	۴-استاد ناظر داخلی
	دانشیار	دکتر علی اکبر تقوایی	۵-استاد ناظر داخلی
	دانشیار	دکتر غلامرضا اسلامی	۶-استاد ناظر خارجی
	دانشیار	دکتر فرهاد تهرانی	۷-استاد ناظر خارجی
	دانشیار	دکتر علی اکبر تقوایی	۸- نماینده شورای تحصیلات تکمیلی

آیین‌نامه حق مالکیت مادی و معنوی در مورد نتایج پژوهش‌های علمی دانشگاه تربیت مدرس

مقدمه: با عنایت به سیاست‌های پژوهشی و فناوری دانشگاه در راستای تحقق عدالت و کرامت انسانها که لازمه شکوفایی علمی و فنی است و رعایت حقوق مادی و معنوی دانشگاه و پژوهشگران، لازم است اعضای هیأت علمی، دانشجویان، دانش‌آموختگان و دیگر همکاران طرح، در مورد نتایج پژوهش‌های علمی که تحت عناوین پایان‌نامه، رساله و طرح‌های تحقیقاتی با هماهنگی دانشگاه انجام شده است، موارد زیر را رعایت نمایند:

ماده ۱- حق نشر و تکثیر رساله و درآمدهای حاصل از آنها متعلق به دانشگاه می باشد ولی حقوق معنوی پدید آورندگان محفوظ خواهد بود.

ماده ۲- انتشار مقاله یا مقالات مستخرج از رساله به صورت چاپ در نشریات علمی و یا ارائه در مجامع علمی باید به نام دانشگاه بوده و با تایید استاد راهنمای اصلی، یکی از اساتید راهنما، مشاور و یا دانشجو مسئول مکاتبات مقاله باشد. ولی مسئولیت علمی مقاله مستخرج از پایان نامه و رساله به عهده اساتید راهنما و دانشجو می باشد. تبصره: در مقالاتی که پس از دانش‌آموختگی بصورت ترکیبی از اطلاعات جدید و نتایج حاصل از رساله نیز منتشر می‌شود نیز باید نام دانشگاه درج شود.

ماده ۳- انتشار کتاب، نرم افزار و یا آثار ویژه (آثاری هنری مانند فیلم، عکس، نقاشی و نمایشنامه) حاصل از نتایج رساله و تمامی طرح‌های تحقیقاتی کلیه واحدهای دانشگاه اعم از دانشکده ها، مراکز تحقیقاتی، پژوهشکده ها، پارک علم و فناوری و دیگر واحدها باید با مجوز کتبی صادره از معاونت پژوهشی دانشگاه و براساس آئین نامه های مصوب انجام شود.

ماده ۴- ثبت اختراع و تدوین دانش فنی و یا ارائه یافته ها در جستواره‌های ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی که حاصل نتایج مستخرج از رساله و تمامی طرح‌های تحقیقاتی دانشگاه باید با هماهنگی استاد راهنما یا مجری طرح از طریق معاونت پژوهشی دانشگاه انجام گیرد.

ماده ۵- این آیین‌نامه در ۵ ماده و یک تبصره در تاریخ ۸۷/۴/۱ در شورای پژوهشی و در تاریخ ۸۷/۴/۲۳ در هیأت رئیسه دانشگاه به تایید رسید و در جلسه مورخ ۸۷/۷/۱۵ شورای دانشگاه به تصویب رسیده و از تاریخ تصویب در شورای دانشگاه لازم‌الاجرا است.

«اینجانب کورش مومنی دانشجوی رشته معماری ورودی سال تحصیلی ۱۳۸۷ مقطع دکتری دانشکده هنر و معماری متعهد می شوم کلیه نکات مندرج در آئین نامه حق مالکیت مادی و معنوی در مورد نتایج پژوهش های علمی دانشگاه تربیت مدرس را در انتشار یافته های علمی مستخرج از رساله تحصیلی خود رعایت نمایم. در صورت تخلف از مفاد آئین نامه فوق الأشعار به دانشگاه وکالت و نمایندگی می دهم که از طرف اینجانب نسبت به لغو امتیاز اختراع بنام بنده و یا هر گونه امتیاز دیگر و تغییر آن به نام دانشگاه اقدام نماید. ضمناً نسبت به جبران فوری ضرر و زیان حاصله بر اساس برآورد دانشگاه اقدام خواهم نمود و بدینوسیله حق هر گونه اعتراض را از خود سلب نمودم»

امضاء:
تاریخ: ۹۰/۱۱/۲۵

آیین نامه چاپ پایان نامه (رساله) های دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس

نظر به اینکه چاپ و انتشار پایان نامه (رساله) های تحصیلی دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس، مبین بخشی از فعالیتهای علمی - پژوهشی دانشگاه است بنابراین به منظور آگاهی و رعایت حقوق دانشگاه، دانش آموختگان این دانشگاه نسبت به رعایت موارد ذیل متعهد می شوند:

ماده ۱: در صورت اقدام به چاپ رساله‌ی خود، مراتب را قبلاً به طور کتبی به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اطلاع دهد.

ماده ۲: در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه) عبارت ذیل را چاپ کند:

«کتاب حاضر، حاصل رساله دکتری نگارنده در رشته معماری است که در سال ۱۳۹۰ در دانشکده هنر و معماری دانشگاه تربیت مدرس به راهنمایی جناب آقای دکتر محمد رضا پیمانان، مشاوره جناب آقای دکتر حسین سلیمان زاده و مشاوره جناب آقای دکتر رحمت اله صدیق سروستانی از آن دفاع شده است.»

ماده ۳: به منظور جبران بخشی از هزینه‌های انتشارات دانشگاه، تعداد یک درصد شمارگان کتاب (در هر نوبت چاپ) را به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اهدا کند. دانشگاه می‌تواند مازاد نیاز خود را به نفع مرکز نشر در معرض فروش قرار دهد.

ماده ۴: در صورت عدم رعایت ماده ۳، ۵۰٪ بهای شمارگان چاپ شده را به عنوان خسارت به دانشگاه تربیت مدرس، تأدیه کند.

ماده ۵: دانشجو تمهید و قبول می‌کند در صورت خودداری از پرداخت بهای خسارت، دانشگاه می‌تواند خسارت مذکور را از طریق مراجع قضایی مطالبه و وصول کند؛ به علاوه به دانشگاه حق می‌دهد به منظور استیفای حقوق خود، از طریق دادگاه، معادل وجه مذکور در ماده ۴ را از محل توقیف کتابهای عرضه شده نگارنده برای فروش، تأمین نماید.

ماده ۶: اینجانب کورس مومنی دانشجوی رشته معماری مقطع دکتری تعهد فوق و ضمانت اجرایی آن را قبول کرده، به آن ملتزم می‌شوم.

نام و نام خانوادگی:
تاریخ و امضا: ۹۰/۱۱/۱۹

دانشکده هنر و معماری

رساله دکتری رشته: معماری

بازشناسی مفهوم هویت فرهنگی در معماری مسجد - مدرسه
ایران، (مورد مطالعه: دوره قاجار)

کورش مومنی

استاد راهنما:

دکتر محمد رضا بمانیان

استاد مشاور (اول):

دکتر حسین سلطان زاده

استاد مشاور (دوم):

دکتر رحمت اله صدیق سروسستانی

اسفند 1390

تقدیم به:

همه معماران و دانشجویان معماری

با سپاس فراوان از :

جناب آقای دکتر محمد رضا بمانیان، بخاطر راهنمائی‌ش
جناب آقای دکتر حسین سلطان زاده، بخاطر زحمت هایش
جناب آقای دکتر رحمت اله صدیق سروستانی، بخاطر تشویق هایش

و با قدردانی از :

همسر خوب و مهربانم، بخاطر یاری و مساعدت هایش

چکیده

مسئله هویت از موضوعات بحث برانگیز علوم مختلف به خصوص در رشته های علوم سیاسی، روانشناسی، جامعه شناسی و معماری به شمار می آید. از اینرو در مورد هویت تعاریف و تحقیقات بسیاری در علوم مختلف صورت گرفته است. در حوزه معماری کشورمان نیز در حدود یک دهه مسئله هویت مطرح و مورد توجه قرار گرفته است. در این رساله ابتدا سوالی مطرح می شود که هویت به صورت عام و هویت فرهنگی به صورت خاص چیست؟ مولفه ها و لایه های فرهنگی هویت بخش معماری مسجد - مدرسه ها به عنوان یکی از الگوهای مدارس دوره قاجار چیست؟

روش تحقیق انتخابی، روش تفسیری- تاریخی می باشد و با مطالعات کتابخانه ای در عرصه معماری مسجد - مدرسه ها و تحولات فرهنگی دوره قاجار و مطالعات میدانی به صورت حضور در بنا و مشاهده مستقیم؛ تلاش بر این است تا ویژگی های معماری مسجد - مدرسه های دوره قاجار به عنوان دوره شروع تحولات در مدارس سنتی و دوره ظهور مدارس جدید در ایران، مورد بررسی و ارزیابی قرار گیرد. بطور کلی هدف تحقیق، بازشناسی مفهوم هویت فرهنگی در معماری مسجد - مدرسه های دوره قاجار می باشد و استفاده از ویژگی های هویتی معماری آن در معماری مدارس امروز می باشد.

یافته های تحقیق نشان می دهد که تحولات فرهنگی دوره قاجار غالباً بر طرح کلی موجود در معماری مسجد - مدرسه های دوره قاجار تاثیری غیر مستقیم و بر عناصر معماری اینگونه بناها تاثیری هم مستقیم و هم غیر مستقیم و بر نقوش کاشی کاری و حجاری مسجد - مدرسه های دوره قاجار تاثیری مستقیم داشته اند.

الگوی طراحی چندان نامشخص معماری، پیچیدگی و تنوع فضائی، گشایش و سبکی فضائی حیاط توسط فضای مهتابی و تحول در فضای گنبدخانه، نوگرایی غربی و موارد مشابه از جمله تاثیرات غیرمستقیم تحولات فرهنگی دوره قاجار بر معماری مسجد - مدرسه های دوره قاجار است. تعداد زیاد گلدسته ها، تحول در فرم و اجزاء مناره ها، کاربرد قوس های خفته و قاب های خالی در نما، تنوع طرح حجره، برج ساعت، تلفیق درون گرائی و برون گرائی و موارد مشابه همه نشانه هائی از تاثیرپذیری مستقیم و غیر مستقیم عناصر معماری اینگونه بناها است. همچنین کاهش نقوش اسلیمی و ختائی انتزاعی، ظرافت و ریزه کاری نقوش گلدانی، چرخش های بزرگ و شاخه هائی نسبتاً ضخیم نقوش اسلیمی و ختائی، کاربرد انواع گل واقع گرا به خصوص گل سرخ و زنبق، منظره های معماری، میوه انگور، نقش پرندگان و کاسه بشقاب سازی، نقش دو گلدان روی هم، نقش گلدان یا شبیه گلدان به صورت ترکیبی با انواع نقوش و قاب بیضی شکل، نقش های جدیدی همچون شمعدان، تاج، کوپید، انسان لباس دار و موارد مشابه؛ همه نشانه هائی از تاثیرپذیری مستقیم تزیینات کاشی کاری و حجاری مسجد - مدرسه های دوره قاجار از تحولات فرهنگی و دانش های جدید دوره قاجار است.

کلید واژگان

هویت فرهنگی، طرح مسجد - مدرسه، عناصر مسجد - مدرسه، تزیینات مسجد - مدرسه، دوره قاجار

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
ه.....	فهرست جدول ها.....
ح.....	فهرست شکل ها.....
س.....	فهرست نقشه ها.....

بخش اول: مبانی و چارچوب نظری

فصل اول: کلیات تحقیق

1.....	1-1 مقدمه.....
1.....	2-1 طرح موضوع.....
3.....	3-1 ضرورت تحقیق.....
3.....	1-3-1 لزوم دستیابی و شناخت جایگاه ویژه معماری ایران در معماری جهان.....
4.....	2-3-1 ضرورت بازشناسی هویت فرهنگی معماری گذشته.....
4.....	3-3-1 لزوم توجه به مدارس به عنوان فضای فرهنگی، آموزشی.....
5.....	4-3-1 لزوم مطالعه درباره معماری مسجد - مدرسه به علت کمبود مدارک.....
5.....	5-3-1 لزوم شناخت دوره قاجار به عنوان دوران شکوفائی معماری مسجد - مدرسه.....
7.....	4-1 اهداف تحقیق.....
7.....	1-4-1 اهداف اصلی و علمی.....
7.....	2-4-1 اهداف کاربردی.....
8.....	5-1 سوالات تحقیق.....
8.....	6-1 فرضیه های تحقیق.....
8.....	7-1 جنبه جدید بودن و نوآوری طرح.....
9.....	8-1 روش تحقیق: تفسیری - تاریخی.....
10.....	1-8-1 مطالعات کتابخانه ای.....
10.....	2-8-1 مطالعات میدانی.....
10.....	9-1 منابع تحقیق.....
10.....	1-9-1 منابع اسنادی.....
11.....	2-9-1 مسجد - مدرسه های دوره قاجار (مطالعات پیمایشی).....
11.....	10-1 زمان و مکان تحقیق.....
11.....	11-1 محدوده تحقیق.....
13.....	12-1 موانع و مشکلات تحقیق.....
13.....	1-12-1 مشکلات مطالعات اسنادی.....
13.....	2-12-1 مشکلات مطالعات پیمایشی.....

14	13-1 واژگان کلیدی تحقیق.....
14	1-13-1 هویت.....
16	2-13-1 فرهنگ.....
17	3-13-1 هویت فرهنگی.....
18	4-13-1 دوره قاجار.....
24	5-13-1 مسجد - مدرسه: فلسفه و روند شکل گیری.....

فصل دوم: ادبیات موضوع

37	1-2 مقدمه.....
37	2-2 دوره صفویه.....
38	1-2-2 نقش مذهب در دوره صفویه.....
41	3-2 دوره قاجار.....
41	1-3-2 اوضاع اجتماعی دوره قاجار.....
42	2-3-2 خصوصیات و ویژگی های دوران فتحعلی شاه و ناصرالدین شاه قاجار.....
51	4-2 دلایل و ریشه های تحولات در دوره قاجار.....
51	1-4-2 عدم توجه به علوم جدید در ابتدای دوره قاجار.....
52	2-4-2 ارتباط فزاینده ایران و غرب.....
52	3-4-2 غرب در نگاه سفرنامه نویسان دوره قاجار.....
56	5-2 رابطه تحولات فرهنگی و دانش های جدید با هنر و معماری قاجار.....
57	1-5-2 تاثیر فن عکاسی بر هنر و معماری قاجار.....
60	2-5-2 تاثیر تمبر بر هنر و معماری قاجار.....
62	3-5-2 تاثیر کارت پستال بر هنر و معماری قاجار.....
64	6-2 نقش بانیان و حامیان در شکل گیری معماری بناها.....
69	1-6-2 نقش بانیان، حامیان و واقفان در شکل گیری معماری مسجد - مدرسه های دوره قاجار.....
73	7-2 معماری مسجد - مدرسه ها تحت تاثیر تحولات فرهنگی و دانش های جدید دوره قاجار.....
74	1-7-2 طرح معماری مسجد - مدرسه های دوره قاجار.....
81	2-7-2 عناصر معماری مسجد - مدرسه های دوره قاجار.....
92	3-7-2 تزیینات معماری مسجد - مدرسه های دوره قاجار.....
96	8-2 نتیجه گیری.....
96	1-8-2 مقدمه.....
101	2-8-2 تجزیه و تحلیل.....

بخش دوم: «مطالعه موردی: بررسی ویژگی های معماری مسجد - مدرسه های دوره قاجار
متاثر از تحولات فرهنگی»

فصل سوم: ویژگی های طرح کلی معماری و نوآوری های عناصر معماری مسجد - مدرسه های
دوره قاجار

- 1-3-1 مقدمه.....113
- 2-3-2 معرفی نمونه ها.....114
- 3-3-3 مشخصات معماری مسجد - مدرسه های دوره قاجار و مدارس دوره صفویه.....115
- 4-3-4 مقایسه تطبیقی ویژگی های طرح معماری مدارس دو دوره قاجار و صفویه.....117
- 3-4-1-1 الگوی طراحی چندان نامشخص معماری مسجد - مدرسه نسبت به مدارس صفویه.....117
- 3-4-2 پیچیدگی و تنوع فضائی مسجد - مدرسه های دوره قاجار نسبت به مدارس صفویه.....117
- 3-4-3 گشایش و سبکی فضائی حیاط مسجد - مدرسه نسبت به مدارس صفویه.....121
- 3-5-5 نوآوری عناصر کالبدی معماری مسجد - مدرسه های دوره قاجار.....123
- 3-5-1 مناره (گلدسته).....123
- 3-5-2 ایوان (ایوانچه).....123
- 3-5-3 طاق نما.....126
- 3-5-4 گنبدخانه.....126
- 3-5-5 حجره.....128
- 3-5-6 ورودی.....131
- 3-5-7 صحن.....146
- 3-6 نتیجه گیری.....157

فصل چهارم: بررسی نقوش و تزیینات معماری مسجد - مدرسه های دوره قاجار

- 4-1 مقدمه.....169
- 4-2 معرفی نمونه ها.....170
- 4-2-1 روش تحقیق و جمع آوری اطلاعات.....170
- 4-2-2 انتخاب نمونه ها.....171
- 4-3-3 نقوش گیاهی.....172
- 4-3-1-1 نقوش گیاهی و هندسی مهمترین نقش تزیینات مسجد - مدرسه های قاجار.....172
- 4-3-2-2 نقوش پیچک های اسلیمی و گل های ختائی.....174
- 4-3-3-3 نقش گلدان.....181
- 4-3-4 نقش تاک و انگور.....194
- 4-3-5 نقوش گل واقع گرا.....197
- 4-4 نقوش انسانی (کیهانی).....209

209.....	1-4-4 منظره های معماری.....
213.....	2-4-4 نقش تاج.....
214.....	3-4-4 نقش فرشته.....
217.....	4-4-4 نقش انسان با لباس.....
219.....	5-4 نقوش جانوری.....
219.....	1-5-4 نقش پرندگان.....
222.....	6-4 نقوش هندسی (گره چینی).....
224.....	1-6-4 استفاده تلفیقی از نقوش هندسی و گیاهی.....
225.....	2-6-4 استفاده از کاشی هفت رنگ در نقوش هندسی.....
226.....	3-6-4 استفاده از نقش گل در نقوش هندسی مسجد - مدرسه های دوره قاجار.....
227.....	4-6-4 استفاده فراوان از رنگ زرد در نقوش هندسی مسجد - مدرسه های قاجار.....
230.....	7-4 خطوط تزئینی.....
231.....	1-7-4 خط کوفی بنائی.....
233.....	2-7-4 خط ثلث.....
236.....	3-7-4 خط نستعلیق.....
241.....	8-4 نتیجه گیری.....

فصل پنجم: تحلیل و نتیجه گیری

252.....	1-5 مقدمه.....
258.....	2-5 تجزیه و تحلیل.....
275.....	3-5 پیشنهادهایی برای پژوهش های آینده.....
276.....	فهرست مراجع.....

پیوست ها

296.....	پیوست «الف» نظری اجمالی به مسجد- مدرسه های شاخص دوره قاجار.....
314.....	پیوست «ب» نظری اجمالی به مدارس شاخص دوره صفویه.....
329.....	چکیده انگلیسی.....

فهرست جدول ها

عنوان	صفحه
جدول 1-1: ضرورت تحقیق در زمینه معماری مسجد - مدرسه های دوره قاجار.....	6
جدول 1-2: تاریخ ساخت بناهای نمونه گیری شده دو دوره صفویه و قاجار.....	12
جدول 1-2: عکس های دوره قاجار.....	59
جدول 2-2: کارت پستال های دوره قاجار.....	64
جدول 2-3: طبقات و دسته های اجتماعی دوره قاجار.....	97
جدول 2-4: خصوصیات و ویژگی های دوران فتحعلی شاه.....	98
جدول 2-5: خصوصیات و ویژگی های دوران ناصرالدین شاه.....	99
جدول 2-6: عوامل موثر بر شکل گیری هویت فرهنگی معماری مسجد - مدرسه های دوره قاجار.....	101
جدول 2-7: نقش بانیان، حامیان و واقفان در شکل گیری معماری مسجد - مدرسه های دوره قاجار.....	102
جدول 2-8: ویژگی های معماری مسجد - مدرسه ها موثر بر بازشناسی هویت فرهنگی دوره قاجار.....	107
جدول 3-1: بناهای نمونه گیری شده دو دوره صفویه و قاجار.....	115
جدول 3-2: مشخصات معماری مسجد - مدرسه های دوره قاجار.....	116
جدول 3-3: مشخصات معماری مدارس دوره صفویه.....	116
جدول 3-4: مقایسه تطبیقی الگوی معماری مدارس نمونه گیری شده دو دوره صفویه و قاجار.....	117
جدول 3-5: مقایسه تطبیقی مدارس نمونه گیری شده دو دوره صفویه و قاجار از لحاظ تعداد شبستان.....	118
جدول 3-6: مقایسه تطبیقی مدارس نمونه گیری شده دو دوره صفویه و قاجار از لحاظ تعداد حجره.....	120
جدول 3-7: مقایسه تطبیقی ویژگی های حیاط مسجد - مدرسه های قاجار با مدارس صفویه.....	122
جدول 3-8: مقایسه تطبیقی ویژگی های طرح معماری مدارس دو دوره قاجار و صفویه.....	134
جدول 3-9: اطلاعات فضای ورودی مسجد - مدرسه های دارای دالان و هشتی.....	139
جدول 3-10: اطلاعات فضای ورودی مسجد - مدرسه های دارای ورودی های جامع و گسترده.....	146
جدول 3-11: مسجد - مدرسه های دوره قاجار با صحن مربع و مستطیل شکل.....	148
جدول 3-12: مسجد - مدرسه های دوره قاجار با صحن هشت ضلعی و مستطیل ناقص.....	150
جدول 3-13: کاربرد حوض دایره و هشت ضلعی در مسجد - مدرسه های دوره قاجار.....	150
جدول 3-14: مسجد - مدرسه های دوره قاجار دارای صحن های گسترده و جامع.....	154
جدول 3-15: کاربرد صحن گودال باغچه ای در مسجد - مدرسه های دوره قاجار.....	156

- جدول 3-16: مقایسه تطبیقی ویژگی های طرح معماری مدارس دو دوره قاجار و صفویه.....158
- جدول 4-1: بناهای نمونه گیری شده در دو دوره صفویه و قاجار.....171
- جدول 4-2: ویژگی نقوش گلدانی تزیینات حجاری مسجد - مدرسه های دوره قاجار در قیاس با مدارس دوره صفویه.....185
- جدول 4-3: ویژگی نقوش گلدانی تزیینات کاشی کاری مسجد - مدرسه های دوره قاجار در قیاس با مدارس دوره صفویه.....189
- جدول 4-4: نوآوری های نقوش گلدانی مسجد - مدرسه سپهسالارجدید(شهید مطهری).....193
- جدول 4-5: مقایسه استفاده از قاب در نقوش کاشی کاری دوره صفویه و قاجار.....200
- جدول 4-6: مقایسه تطبیقی کاشی کاری با نقوش گل دو دوره قاجار و صفویه.....208
- جدول 4-7: مقایسه تطبیقی نقوش گیاهی مسجد - مدرسه های دوره قاجار با مدارس دوره صفویه.....208
- جدول 4-8: منظره های معماری و طبیعت مسجد - مدرسه های دوره قاجار.....210
- جدول 4-9: مقایسه تطبیقی نقش مناظر معماری مسجد - مدرسه های قاجار با عکس ها، تمبر ها و کارت پستال ها.....211
- جدول 4-10: مقایسه تطبیقی نقش انسان با لباس در مسجد - مدرسه های دوره قاجار با عکس های دوره قاجار.....218
- جدول 4-11: مقایسه تطبیقی نقوش انسانی(کیهانی) مسجد - مدرسه های دوره قاجار و مدارس دوره صفویه.....218
- جدول 4-12: مقایسه تطبیقی نقوش جانوری مسجد - مدرسه های دوره قاجار و مدارس دوره صفویه.....222
- جدول 4-13: مقایسه تطبیقی نقوش هندسی مسجد - مدرسه های قاجار با مدارس صفویه.....230
- جدول 4-14: مقایسه تطبیقی خطوط تزئینی مسجد - مدرسه های دوره قاجار و مدارس دوره صفویه.....240
- جدول 4-15: انواع نقوش بکار رفته در مسجد - مدرسه های دوره قاجار متاثر از تمبر ها، عکس ها و کارت پستال های وارداتی دوره قاجار.....241
- جدول 4-16: مقایسه تطبیقی نقوش کاشی کاری و حجاری مسجد-مدرسه های دوره قاجار و مدارس دوره صفویه.....246
- جدول 5-1: سوالات و فرضیه های تحقیق.....256
- جدول 5-2: ارزشیابی و تجزیه و تحلیل تاثیر تحولات فرهنگی بر طرح کلی و عناصر معماری مسجد - مدرسه های دوره قاجار در قیاس با مدارس دوره صفویه.....266
- جدول 5-3: ارزشیابی و تجزیه و تحلیل تاثیر تحولات فرهنگی بر تزیینات و آرایه های معماری مسجد - مدرسه های دوره قاجار در قیاس با مدارس دوره صفویه.....272

جدول 4-5: ارزشیابی و تجزیه و تحلیل تاثیر تحولات فرهنگی بر خطوط تزئینی مسجد - مدرسه های دوره قاجار در قیاس با مدارس دوره صفویه.....274

فهرست شکل ها

عنوان	صفحه
شکل 2-1: نقش مذهب در دوره صفویه.....	40
شکل 2-2: نقش و تاثیر مذهب (تشیع) در دوره صفویه.....	40
شکل 2-3: گوشه حرم سلطنتی، نمونه طراحی ناصرالدین شاه.....	47
شکل 2-4: شخص ناصرالدین شاه از خانم های حرم خود در آینه عکس انداخته.....	48
شکل 2-5: ناصرالدین شاه و زنان حرم سرا.....	48
شکل 2-6: دو قطعه خط نستعلیق وشکسته نستعلیق ناصرالدین شاه.....	49
شکل 2-7: فرمان ناصرالدین شاه به مستر برتون.....	50
شکل 2-8: نگاهی کلی به اوضاع دوره قاجار.....	56
شکل 2-9: رابطه هنر و معماری دوره قاجار با تحولات ودانش های جدید.....	57
شکل 2-10: تمبر احمد شاه قاجار و تمبر سبز - آبی دروازه قزوین تهران.....	61
شکل 2-11: تمبر قرمز - آبی مسجد گوهرشاد مشهد.....	61
شکل 2-12: نقشه آماده شده بنا بر روی کاغذ و ارائه آن برای تائید به شاه مغولی و بالاخره فعالیت معماری به هنگام احداث ساختمان.....	65
شکل 2-13: مسجد - مدرسه سپهسالار جدید و مسجد ایاصوفیه.....	78
شکل 2-14: گنبد مسجد - مدرسه سپهسالار جدید (شهید مطهری).....	79
شکل 2-15: گنبد مسجد - مدرسه سردار قزوین.....	80
شکل 2-16: گلدسته های مسجد - مدرسه سپهسالار جدید.....	82
شکل 2-17: مأذنه گلدسته های مسجد - مدرسه سپهسالار جدید.....	83
شکل 2-18: نمای ورودی اصلی مسجد - مدرسه سپهسالار جدید (شهید مطهری).....	84
شکل 2-19: نمای بیرونی مدرسه چهارباغ اصفهان و مدرسه خان شیراز.....	84
شکل 2-20: مسجد - مدرسه آقابزرگ کاشان و کلیسای تئودور.....	85
شکل 2-21: مسجد - مدرسه آقابزرگ کاشان و کلیسای ویتال.....	86
شکل 2-22: مسجد - مدرسه آقابزرگ کاشان و کلیسای ریم.....	86
شکل 2-23: برج ساعت مسجد - مدرسه های سپهسالار جدید (شهید مطهری)، مشیرالسلطنه تهران و سید اصفهان.....	92
شکل 2-24: منظره معماری در کاشی کاری مسجد - مدرسه سپهسالار جدید (شهید مطهری).....	94
شکل 2-25: نقش گلدان مسجد - مدرسه سید اصفهان.....	95
شکل 2-26: نقش گلدان مسجد - مدرسه قنبرعلی خان، مسجد-مدرسه میرزاموسی.....	96
شکل 3-1: گلدسته ها و گنبدخانه مسجد - مدرسه سپهسالار جدید (شهید مطهری) و مدرسه چهارباغ.....	119

- شکل 3-2: مناره های سردر ورودی مسجد - مدرسه سپهسالار قدیم (شهید بهشتی) و مسجد - مدرسه فیلسوف الدوله..... 123
- شکل 3-3: استفاده از چفده مازه ای گفته در رواق جلوی حجره های مسجد - مدرسه سپهسالار قدیم (شهید بهشتی)..... 124
- شکل 3-4: استفاده از بیز کند در دالان های ارتباطی مسجد - مدرسه قنبرعلی خان و رواق طبقه دوم مسجد - مدرسه معمار باشی..... 124
- شکل 3-5: استفاده از یک نوع چفد مازه ای گفته در سردر مسجد - مدرسه قنبرعلی خان..... 124
- شکل 3-6: استفاده از چفد مازه ای گفته در ایوانچه حجره های طبقه همکف، رواق طبقه اول و سردر ورودی مسجد - مدرسه معمار باشی..... 125
- شکل 3-7: استفاده از یک نوع چفد مازه ای گفته در سردر مسجد - مدرسه قنبرعلی خان..... 125
- شکل 3-8: فضای داخلی گنبدخانه مسجد - مدرسه سپهسالار جدید و فضای داخل شبستان مسجد - مدرسه شیخ عبدالحسین 128
- شکل 3-9: فضای داخلی گنبدخانه مسجد - مدرسه سپهسالار جدید و فضای داخل شبستان مسجد - مدرسه شیخ عبدالحسین 128
- شکل 3-10: ستون سنگی رواق پیرامون در دو جبهه شرقی و غربی حیاط مسجد - مدرسه سپهسالار قدیم (شهید بهشتی)..... 129
- شکل 3-11: ستون سنگی شبستان چهل ستون..... 130
- شکل 3-12: سر ستون چوبی مدرس مسجد - مدرسه حاج قنبر علی خان..... 130
- شکل 3-13: ورودی مسجد - مدرسه حاج ابوالحسن معمار باشی (صنیعیه)..... 134
- شکل 3-14: ورودی و دالان مسجد - مدرسه فیلسوف الدوله..... 136
- شکل 3-15: ورودی مسجد - مدرسه حاج قنبرعلی خان (سعدیه)..... 137
- شکل 3-16: ورودی مسجد - مدرسه سردار قزوین..... 138
- شکل 3-17: ورودی غربی و جنوبی مسجد - مدرسه سپهسالار جدید (شهید مطهری)..... 141
- شکل 3-18: ورودی مسجد - مدرسه سپهسالار قدیم (شهید بهشتی)..... 142
- شکل 3-19: ورودی و دالان مسجد - مدرسه آقابرگ کاشان..... 143
- شکل 3-20: قاب بندی ایوان جنوبی و مناره ها و گنبدخانه توسط قاب دالان ورودی..... 144
- شکل 3-21: ورودی اصلی مسجد - مدرسه سید اصفهان..... 145
- شکل 3-22: حوض هشت ضلعی مسجد - مدرسه معمار باشی و حاج قنبر علی خان..... 150
- شکل 3-23: حوض چندضلعی منتظم مسجد - مدرسه آقابرگ کاشان و صحن نایب التوبه مسجد - مدرسه سپهسالار جدید (شهید مطهری)..... 151
- شکل 3-24: حوض دایره مسجد - مدرسه سپهسالار جدید (شهید مطهری)..... 151
- شکل 3-25: صحن اصلی و صحن محل سکونت نایب التوبه مسجد - مدرسه سپهسالار جدید (شهید مطهری)..... 153

- شکل 3-26: دو گودال باغچه مسجد - مدرسه آقابزرگ کاشان.....155
- شکل 3-27: گودال باغچه مسجد - مدرسه صالحیه قزوین.....156
- شکل 4-1: نقوش اسلیمی و ختائی سردر ورودی اصل مسجد - مدرسه آقابزرگ کاشان.....173
- شکل 4-2: نقوش اسلیمی و ختائی محراب مسجد - مدرسه آقابزرگ کاشان.....173
- شکل 4-3: نقوش گیاهی مسجد - مدرسه سید و معمارباشی.....175
- شکل 4-4: نقوش گیاهی مسجد - مدرسه معمارباشی و سید.....176
- شکل 4-5: نقوش اسلیمی و ختائی مسجد - مدرسه قنبرعلی خان.....176
- شکل 4-6: نقوش اسلیمی و ختائی مسجد - مدرسه سید اصفهان.....176
- شکل 4-7: نقوش اسلیمی و ختائی مسجد - مدرسه چهار باغ.....177
- شکل 4-8: نقش گل و مرغ گرداگرد حیاط مدرسه خان شیراز.....178
- شکل 4-9: نقوش اسلیمی سردر مسجد - مدرسه سپهسالار قدیم.....179
- شکل 4-10: نقوش گیاهی متشکل از گل های کوچک و بزرگ گل سرخ، بالای سردر اصلی و تعدادی از حجره ها گرداگرد حیاط مسجد - مدرسه سپهسالار قدیم (شهید بهشتی).....179
- شکل 4-11: نقوش اسلیمی و ختائی مسجد - مدرسه شیخ عبدالحسین.....180
- شکل 4-12: پیچ و تاب های اسلیمی با نقش ماری زرد و سیاه ، بالای ایوان حجره های گرداگرد حیاط مسجد - مدرسه سپهسالار قدیم (شهید بهشتی).....180
- شکل 4-13: نقوش گلدانی مدرسه چهارباغ اصفهان.....181
- شکل 4-14: نقوش گلدانی محراب و ورودی های مدرسه نیم آورد اصفهان.....181
- شکل 4-15: نقوش گلدانی مسجد - مدرسه سید اصفهان.....182
- شکل 4-16: نقوش گلدانی مسجد - مدرسه سپهسالار جدید (شهید مطهری).....182
- شکل 4-17: نقوش حجاری ایوان اصلی مسجد - مدرسه سپهسالار جدید (شهید مطهری).....183
- شکل 4-18: نقوش حجاری مسجد - مدرسه سپهسالار جدید (شهید مطهری).....184
- شکل 4-19: نقوش حجاری مسجد - مدرسه فیلسوف الدوله.....184
- شکل 4-20: نقوش حجاری مسجد - مدرسه فیلسوف الدوله.....185
- شکل 4-21: نقش گل و گلدان مسجد-مدرسه سپهسالار قدیم (راست) و نقش گلدان در یکی از آثار دوره رکوکوی اسپانیا.....186
- شکل 4-22: نقش کاسه بشقاب سازی مسجد - مدرسه شیخ عبدالحسین (راست) و نقش گلدان در یکی از آثار دوره رکوکوی اسپانیا.....187
- شکل 4-23: نقش کاسه بشقاب سازی مسجد - مدرسه شیخ عبدالحسین.....187
- شکل 4-24: نقش گلدان و کاسه بشقاب سازی مدرسه خان شیراز.....188
- شکل 4-25: استفاده ترکیبی از نقش گلدان و پرندگان در نقوش مسجد - مدرسه سید اصفهان و مسجد - مدرسه آقابزرگ کاشان.....188
- شکل 4-26: استفاده از نقش جانوری در نقوش مدرسه چهارباغ اصفهان و خان شیراز.....189

- شکل 4-27: نقش حجاری دو گلدان روی هم مسجد - مدرسه سپهسالار جدید (شهید مطهری).....190
- شکل 4-28: نقش گلدانی ایوان مسجد - مدرسه سپهسالار جدید (شهید مطهری).....191
- شکل 4-29: نقش گلدان همراه با نقش شمعدان و نقوش گیاهی و هندسی هشتی ورودی غربی مسجد - مدرسه سپهسالار جدید (شهید مطهری).....192
- شکل 4-30: نقش گلدان انتزاعی ترکیبی از نقوش هندسی، نقوش اسلیمی و گیاهی، خطوط بنائی هشتی ورودی غربی مسجد - مدرسه سپهسالار جدید (شهید مطهری).....193
- شکل 4-31: تمبر با نقش انگور.....195
- شکل 4-32: کارت پستال با نقش انگور.....196
- شکل 4-33: مسجد - مدرسه میرزاموسی و مسجد - مدرسه قنبرعلی خان.....196
- شکل 4-34: مسجد - مدرسه معمارباشی و مسجد - مدرسه سید اصفهان.....197
- شکل 4-35: کاشی کاری با نقش گل سرخ با قاب های بیضی و مستطیل شکل بر بدنه مهتابی ها (بهار خواب ها) طبقه دوم مسجد - مدرسه سپهسالار قدیم (شهید بهشتی).....198
- شکل 4-36: کاشی کاری با نقش گل سرخ با قاب بیضی بر بدنه داخلی سردر ورودی اصلی مسجد - مدرسه آقابزرگ کاشان.....199
- شکل 4-37: کاشی کاری با نقش گل سرخ با قاب دایره و مستطیل شکل (نقش آینه) بر لچکی بالای دالان های ورودی حیاط مرکزی مسجد - مدرسه قنبرعلی خان تهران.....199
- شکل 4-38: کاشی کاری ترکیبی با نقش گل سرخ، انگور و منظره معماری و طبیعت همراه با قاب بیضی شکل بر لچکی بالای حجره ها و مدرس گرداگرد حیاط مرکزی مسجد - مدرسه معمار باشی تهران.....199
- شکل 4-39: استفاده از قاب بیضی شکل و گل زنبق در کاشی کاری لچکی بالای رواق جلوی حجره های گرداگرد حیاط مرکزی مسجد - مدرسه سپهسالار قدیم (شهید بهشتی).....200
- شکل 4-40: استفاده از قاب دایره، نیم دایره و مستطیل شکل در کاشی کاری مسجد - مدرسه سید اصفهان.....200
- شکل 4-41: کاشی کاری با نقش گل سرخ بر زمینه سفید و زرد در طول طاق ایوان های مسجد - مدرسه سپهسالار قدیم (شهید بهشتی).....201
- شکل 4-42: کاشی کاری با نقوش گل سرخ سردر ورودی مسجد - مدرسه آقابزرگ کاشان.....202
- شکل 4-43: کاشی کاری با نقوش گل سرخ لچکی بالای ایوان حجره های گرداگرد حیاط مرکزی مسجد - مدرسه معمارباشی.....202
- شکل 4-44: کاشی کاری با نقوش گل سرخ نمای حیاط مرکزی مدرسه خان شیراز.....203
- شکل 4-45: کاشی کاری با نقوش گل سرخ محراب مدرسه نیم آورد و گچبری با نقش گل و مرغ حجره شاه سلطان حسین مدرسه چهارباغ.....203
- شکل 4-46: کاشی کاری با نقوش گلدانی با انواع گل به خصوص گل های سرخ و زنبق بر بدنه مهتابی های طبقه دوم مسجد - مدرسه سپهسالار قدیم (شهید بهشتی).....204

- شکل 4-47: کاشی کاری با نقوش گلدانی و جانوری با انواع گل به خصوص گل های سرخ و زنبق بر بدنه سردر ورودی اصلی مسجد - مدرسه آقابزرگ کاشان.....205
- شکل 4-48: نقوش کاشی کاری گلدانی با انواع گل به خصوص گل های سرخ و زنبق مسجد - مدرسه سید اصفهان.....205
- شکل 4-49: نقوش کاشی کاری با انواع گل به خصوص گل های سرخ و زنبق بر لچکی بالای دالان های ورودی حیاط مرکزی مسجد - مدرسه قنبرعلی خان.....206
- شکل 4-50: نقوش کاشی کاری با انواع گل به خصوص گل های سرخ و زنبق بر لچکی بالای مدرس مسجد - مدرسه معمارباشی.....206
- شکل 4-51: نقوش کاشی کاری با انواع گل به خصوص گل های سرخ و زنبق بر بدنه ایوان اصلی مسجد - مدرسه میرزاموسی.....207
- شکل 4-52: نقوش کاشی کاری با انواع گل به خصوص گل های سرخ و زنبق نمای حیاط مرکزی مدرسه خان شیراز.....207
- شکل 4-53: مظفرالدین شاه قاجار و محمد علی شاه قاجار.....213
- شکل 4-54: مسجد - مدرسه خازن الملک.....214
- شکل 4-55: نقش الهه عشق (کوپید) در نقوش حجاری مسجد - مدرسه خازن الملک.....215
- شکل 4-56: نقش الهه عشق (کوپید) در نقوش حجاری مسجد - مدرسه خازن الملک و نقش فرشته بالدار (مظهر رب النوع فتح و پیروزی) در گوشه سمت راست بالای طاق بستان.....215
- شکل 4-57: نقش تمبر با نقش فرشته بالدار.....216
- شکل 4-58: نقش کارت پستال با نقش فرشته بالدار.....216
- شکل 4-59: نقش انسان بال دار تاج به سر همراه با تسبیح و رحل قرآن در مقابل آن در قاب حجاری شده دو طرف کتیبه پیش طاق مسجد - مدرسه سردار قزوین.....217
- شکل 4-60: تمبر با طرح پرندگان.....219
- شکل 4-61: کارت پستال با طرح پرنده.....220
- شکل 4-62: نقوش گل و مرغ تزیینات گچبری و کاشی کاری سردر ورودی اصلی مسجد - مدرسه آقابزرگ کاشان.....220
- شکل 4-63: نقش گل و مرغ مسجد - مدرسه آقابزرگ کاشان.....220
- شکل 4-64: نقش طاووس بر بالای اسم شاه سلطان حسین بر بدنه بیرونی سردر ورودی اصلی مدرسه چهارباغ اصفهان و نقش طاووس سردر اصلی مسجد - مدرسه سید اصفهان.....221
- شکل 4-65: نقوش پرندگان در نقوش گچبری و فلزکاری (طاووس) حجره شاه سلطان حسین مدرسه چهارباغ اصفهان.....221
- شکل 4-66: نقش انواع پرندگان در نقوش کاشی کاری مدرسه خان شیراز.....222
- شکل 4-67: نقوش هندسی ایوان و مهتابی مسجد - مدرسه سپهسالار قدیم (شهید بهشتی).....223